

ФИЛОСОФИЯ ИЛИМДЕРИ
ФИЛОСОФСКИЕ НАУКИ
PHILOSOPHICAL SCIENCES

Ташкулова Ш.Б., Термечикова Б.К.

**КЫРГЫЗ ЭЛИНИН ИЧКИЛИК УРУУЛАРЫНА ТААНДЫК
 АЯЛДАР БАШ КИЙИМИ («КАЛАК»)**

Ташкулова Ш.Б., Термечикова Б.К.

**ЖЕНСКИЙ ГОЛОВНОЙ УБОР ПРИНАДЛЕЖАЩИЙ ЮЖНЫМ
 ПЛЕМЕНАМ КЫРГЫЗСКОГО НАРОДА («КАЛЯК»)**

Sh.B. Tashkulova, B.K. Termchikova

**THE WOMAN'S HEADRESS BELONGING TO SOUTH
 TRIBES OF THE KYRGYZ PEOPLE («KALYAK»)**

УДК: 391.687

Биздин бул макалабыз унутта калып бара жаткан кыргыз баш кийими болгон «калак» жөнүндө болмокчу. Бир макалага улуттун уюткусу болгон аялдар баш кийимин батыруу мүмкүн эмес. Бул илимий изилдөөнүн натыйжасы, бул чыгарылышка кирбей калган калактар топтому менен дагы көптөгөн макалаларды жарыкка чыгарабыз деген максаттабыз. Канча жылдык тажрыйбабыздын натыйжасында кыргыздын салттуу маданиятын сактап калуу максатында ушундай изилдөө жүргүзүп келебиз. Биздин биринчи эмгекибиз нукура кеп такыяны жаратуу болгон. Анын артынан бир канча кеп такыялар жана дүрүя жоолуктар, эшмелер (чачбактар) менен бирге төгүлгөн чачылар жасалып, калактардын оролушу өздөштүрүлүп даярдалды. Изилдөөнүн негизги максаты унутта калып бара жаткан мурстарды жандандырып эли-жерибизге жайылтуу жана кыз-келиндерге үйрөтүү. Салттуу маданиятты сактоо жана жайылтуу боюнча орто мектептерге жана ЖОЖдорго сунуштоо болуп саналат.

Негизги сөздөр: кыргыздар, аял, мурас, сайма, каада-салт, баш кийим, калак, тарых.

Эта статья посвящена забывающемуся головному убору кыргызского народа под названием «каляк». Конечно, в одной статье невозможно рассказать о величии женского головного убора нашего народа. Результаты этой исторической находки и труда, мы надеемся, что еще не раз будут напечатаны статьи об этих головных уборах, которые не вошли в статью. С целью сохранения таких великих раскопок о головном уборе целого народа, мы находим годовые опыты. Нашей первой целью является собрать и рассказать о принадлежности женского головного убора южного племени кыргызского народа, о калаке, за который прикреплялись висячие монеты из серебра, которые указывали о социальном положении женщины. Сверху калака надевался «дүрүя», платок, вышитый двусторонней гладью. После

возникновения этого головного убора было еще изобретено несколько видов каляков, платков дүрүя из шелка и «эшиме чачбаки» (висячие монеты из серебра, пуговицы которые прикреплялись на заплетенные косы женщины), это помогло преобразиться каляку, которая надевается на голову под платком. Главная мысль раскопок было в том, чтобы оставить память будущему. С целью сохранения культурного наследия и распространения знаний о национальном головном уборе рекомендуется для изучения в ВУЗах и общеобразовательных школах.

Ключевые слова: кыргызы, женщина, наследие, вышивка, традиция, головной убор, каляк, история.

Our article will be about Kyrgyz headwear «kalyak» which is in danger of vanishing. It is impossible to describe a traditional headdress for Kyrgyz women, considered to be a nation's value, within one article. Our scientific research aims to publish numerous articles about kalak groups, which were not included in this edition. As a result of many years' experience aiming to preserve Kyrgyz traditional culture we conduct such studies. Our first work was to create real keptakyia (felt hat). Some of keptakyias and duruia jooluks, eshmes (chachbaks) with the falling fringes making and wrapping of kalaks were designed and made afterwards. The main goal of the research is to renew and transfer heritages which are in danger of vanishing and to teach young generations. In order to preserve and spread the traditional culture it is suggested to be taught at secondary schools and institutions of higher education.

Key words: Kyrgyz, female, legacy, embroidery, tradition, hat, kalyak, history.

Бүгүнкү күндө улуттук баалуулуктарыбызга кайтуу заман талабы. Бул боюнча мамлекетибизде үч жолу болуп өткөн «Бүткүл дүйнөлүк көчмөндөр оюндары» буга далил. Мааниси терең, казынасы кенен болгон улуттук баалуулуктарыбызды изилдөө жана аны калың элдин катмарына

жайылтуу атуулдук милдетибиз. Биз алардын ичинен аялдарга тиешелүү болгон баш кийимге токтолобуз. Кыргыз элинин жашоо шартына жараша баш кийимдер да түрдүү мүнөзгө ээ. Мисалга алсак, түндүк жергесинде «элечек» көп пайдаланылса, түштүктө дээрлик «калак» колдонулуп келген. Калак оромунун дагы уруулар боюнча өзгөчөлүктөрү бар. Биздин калактар «Мурас» аталышындагы этно коллекциябыз менен Ош шаардык Мэриясынын атынан Бүткүл дүйнөлүк III-көчмөндөр оюндарына катышып, шаардан барган дизайнерлер менен биргеликте Гран приге ээ болду. Канада мамлекетинин National Geographic журналынын атактуу сүрөтчүсү Крис Рейнирдин ар кайсы улуттук кийимдердин коллекциясы боюнча журналга кирди. Биздин изилдөөлөрүбүздүн натыйжасында бир канча калак оромуну өздөштүрүлдү, азыркы күндө даяр болгон беш урууга таандык калакти сиздерге сунуштайбыз. Калакти негизинен ичкилик уруулары колдонгону маалым. Бул жерде уруу-урууга бөлүү эмес, тарыхты изилдөө жана тастыктоо менен кыргыз маданиятынын байлыгын, анын түрдүүлүгүн көрсөтүү максат коюлган.

Ичкиликтер – кыргыздын эң ири үч уруулук бирикмелеринин биринин аталышы. Тарыхый, даректүү жазма булактарда, (генеалогиялык) санжыра маалыматтарында «булгачылар» деген ат менен да белгилүү. Ичкиликтер уруулук тобунун курамындагы уруулардын келип чыгыш теги байыркы хунну, эзелки Кыргыз, Түрк каганаттары, Караханийлер доорлору менен терең байланышкан. Бүгүнкү күндө ичкиликтер уруулук тобунун курамына төмөнкү уруулар кирет: найман, кесек, жоо кесек, тейит, кыпчак, бостон, канды, конурат, бөксө, дөөлөс (төөлөс), чапкылдык, ават кыдырша, оргу, нойгут. Бул уруулук топтун өкүлдөрү Баткен, Ош, Жалалабат облустарында, Өзбекстанда (Наманган, Анжиян, Фергана, Навои, Жизак, Сырдарыя, Ташкент аймактары), Тажикстанда (Жергетал, Мургаб, Шаартуз, Пролетар, Нау аймактары), Афганистанда (Кичи Памир, Чоң Памир), Түркияда (Ван аймагы), Кытайда (Кызыл-Суу) жашап келишет [1].

«Баш кийим бардык элде бар, Байыртадан жашап келди алар, Атадан калган балага, Андан да артык эмне бар» деп Байдылда Сарногоев ырдагандай ар бир улуттун өзүнө таандык баш

кийимдери бар. Айтылуу «Алай ханышасы» деген ат менен белгилүү болгон Курманжан Датка энебиздин да башында калаги болгону баарыбызга маалым. Кыргыз кийиминин, анын улуттук өзгөчөлүктөрүнүн калыптанышы элдин этникалык тарыхы менен ажырагыс байланышкан. Чарбачылыктын шарты жашоо ыңгайы, табигый жагдайлар, кыргыздын урук-уруу топторунун көчүп конуусу, соода байланыштары, ошондой эле бөтөн элдер менен узак убакытка чейин коңшулаш жашоо кийимдин өнүгүшүнө да таасирин тийгизбей койгон эмес. Башкача айтканда, кыргыздын кийимдеринин узун тарыхы бар. Кийимдер элдин турмуш шартына, эстетикалык ыкка, турмуштук керектөөлөргө ылайыкталып өнүгүп, тарыхы Евразия талааларынын байыркы көчмөн дүйнөсүнө барып такалат. Байыркы кыргыздардан кийимдери жөнүндөгү алгачкы маалыматтан Тан династиясынын дооруна тийиштүү кытай булактарында кездешет. Кыргыздардын этностук аялдар кийими тууралуу сөз кылганда алардын көп түрдүүлүгүнө көңүл бурбай коюуга болбойт [1].

Аялдардын баш кийимдери (шөкүлө, элечек, кеп такыя же чач кеп жана дүрүя жоолук) жаш өзгөчөлүктөрүнө жана социалдык абалына жараша ар кандай кооздуктар, оймо-чиймелер (кештелер) менен көркөмдөлгөн [2, 96-б.]. Кыргыздар илгертеден бери баш кийимге өзгөчө маани берип, аны кастарлап сактап келишкен. Кылымдан кылым алмашып олтуруп, улуттук баалуулуктарыбыздын саны уламдан улам кыскарып бара жатат. Жер кыдырып изилдөө жүргүзгөн кезде, улуттук баалуулуктардын кадырына жеткен саналуу гана энелерибиздин колунда тай эне, чоң эне, апасынан калган буюм катары сактап калганын көрүүгө болот. Ааламдашуу доорунун эпкинни биздин да улуттук баалуулуктарыбызга өз таасирин тийгизбей койгон жок. XX кылымдын орто ченинен баштап, көптөгөн баалуулуктарды жоготтук, алардын катарында улуттук баш кийимдин бир түрү калак да солгундап кеткен. Аялдардын баш кийимине карап, анын жаш өзгөчөлүгүн, жашоо шартын (статусун), кайсы урууга таандык экенин дароо эле билип коюшкан. Калактин оролушу, кыргактын тартылышы баарын айттырбай эле түшүндүргөн.

Кеп такыянын жана калактын мааниси. Кеп такыя бул аялдар баш кийими. Кызды турмушка узатып жатканда кеп такыя кийгизишип, анан калак ороп көчүрүшкөн. Ошол күндөн тартып кийишкен. Кеп такыяны жана дүрүя жоолукту энеси кызына арнап өз колу менен сайышып, күндүз убактысы жетпегени үчүн, түндө чырактын жарыгында даярдашкан. Аны кызына белек катары берген үчүн баалуу буюм катары саналып баасы жок болгон. Чачбагын эле бир атка сатыңыз деп келгенде берген эмесмин деп Пари энебиз апасынан калган мурасты көрсөттү. Ал эми калактын мааниси 15-40 метр аралыгында оролот. Кыргыздар көчмөн калк болгондуктан көчүп бара жатканда наристе төрөлсө чулгоо, бирөө кырсыктаса таңуу жана киши кайтыш болсо кепин болгон. Эркектер да 12-17 метр аралыгында ак сурптан «салла» оронушкан. Бул кыргыз кандай жагдай болбосун барына даяр болгон дегенди түшүндүрөт. Азыркы күндө кеп такыяны сахнада артисттер жашына карабай, калаксыз эле кийип жүрүшөт. Модельерлер дагы формасына кызыгып, кеп такыяны ички баш кийимден заманбап сырткы кийимдин кооз атрибутуна айландырууда. Этнографиялык көз караш боюнча бул туура эмес, бирок кеп такыянын эволюция түрүндө өзгөрүүлөрү ушундай жолго бурулду.

Ичкиликтер баш кийими негизинен үч компоненттен турат. Алар: кеп такыя, калак жана дүрүя жоолук.

Кеп такыя. Калактын астына, негизинен түштүк тарапта туулга сымал кеп такыя же чач кеп кийишкен, алар да көп түрдүү болгон. Кеп такыя башты толугу менен жаап, чачты да калкалап турган. Аны колго токулган ак кездемеден бөздөн маңдайын түз, жаакчаларын түшүрүп тигишкен. Анын ар бир жаакчасына шуру тизилген узун сагак тагынышкан. Такыянын желкесинен болсо чачты жаап тургудай куйрукча түшүрүлгөн. Жаактарына терс кайык же илме менен сайылган өзгөчө оюулар бастырылган. Куйругунун саймалары, оюулары башкача болгон. Такыянын бет маңдайы өзгөчө кооздолот. Анын келип чыгышы эң байыркы туулга сымал баш кийимдер менен үндөшкөн [2, 98-б.].

Түштүк Кыргызстандын уздары жасаган кеп такыялары баш кийимдин даана үлгүсүн көрсө-

түп турат. Мында кеп такыянын жаак учтарындагы тор чачыктарына шуру, каухар жана башка асыл таштардан «акак мончоктолот», «коңгуроо» дечү кулакчындын учтарынын жээктерине зер тартылат жана берметтелет. Кеп такыянын маңдайы сөзсүз «кыргакталат» да кийимдин «куйрулчугуна» (чач жапкычына) өзүнчө жээк түшөт. Анын учтарына тор чачыкталат жана шуруланып чач учтук кадалат. Анын бир аты эшме деп да аталат. Мындай эки кулакчындан төмөн карай эки жаакта 16-18 тал түрдүү шурулар төгүлүп, мунун төрт-беш жеринен төрт бурчтуу жалпак тактачаларга көркөм зергерчиликтин бүтүндөй ыкмалары колдонулган. Төбө бөлүгү биригип тигилбестен, чогултулган түрүндө жыйылып, жипти кездемеге өткөрүү менен байланат. Бул жерде кептакыянын төбөсү калактын астында калып көрүнбөйт, ошондуктан кездеменин четин бүтүрбөстөн жип менен бекитишкен. Кеп такыянын саймалары терс кайык, илме дос, туура сайма, басма сайма деген түрлөрү менен «мүйүз», «ит куйрук», «ийрик», «кыял», «куш канат», «бармак боочун», «кочкерек» өңдүү көркөм оюм-көчөттөр менен кештеленет. Чекесине бермет, шуру, топчу жана ар кандай кооздуктар тагылып, жылаажын, шамалбак да кадалган. Кеп такыянын артындагы бөлүгү чачты ысык-сууктан, ар кандай терс энергиядан сактоо менен аялга көрк берип турган [2, 99-б.]. Памирдик кыргыздарда болгон саякатчы Б.Л. Громбчевский «Бардык ушул өзгөчөлүктөрүн билип алсаң кыргыз аялын жолуктурганда анын элечегинин оролушу, бийиктиги, аркасындагы куйругунун саймасынын кайсы уруудан экенин жазбай аныктаса болот. Эгер аял бир уруудан болсо, кийимдери да бирдей окшош болот» деген.

Калак – бул калла (баш) ак дегини ак кездемени түшүндүрөт. Тибеттиктер калакти тоого салыштырат. Бул биринчиден орому окшош экени, экинчиден тоодой болгон жоопкерчилик аялга гана жүктөлгөнүн билдирет. Теги кыргыз Түркияда жашаган сүрөтчү Тажигүл Күнтүз, аялдын баш кийими аалам галлактикасын көтөрөт деген философиялык маанини берген эмгеги бар. Негизинен калак кеп такыянын сыртынан көлөмүнө жараша батис, ыстанбул, ак сурптан жана кемпирлерге дакидан оролгон. Ороо тартиби боюнча

жер-жерлерге, уруу-урууга бөлүнөт. Ороонун бир канча түрү бар.

Калакти кооздогон дагы бир өзгөчөлүк – бул **кыргак**. «Алтын кыргак тагынган энелердин жүзү ай, күмүш кыргак оронгон жеңелердин жүзү ай» деп ырда айтылгандай кыргак салттуу кооз буюмдарынын бир түрү. Кыргак тартылышы биринчиден калакти бекем кармаган, экинчиден жаш өзгөчөлүгүн билдирген. Кызыл кыргак – жаштарга, сыя түстөгү кыргак – орто жаштарга, жашыл кыргак - жашы улгайгандарга, ал эми жесир аялдар кара кыргак тагынышкан. Анын узундугу калактин көлөмүнө жараша болот, жазылыгы 1 см. Кооздолушуна жараша алтын кыргак, күмүш кыргак, бермет кыргак, шуру кыргак, сайма кыргак, оймо кыргак деп бөлүнгөн.

Баш кийимдин дагы бир бөлүгү – бул **дүрүя жоолук**. Анын жасалышы башка жоолуктардан айырмаланып турат. Жоолукту жука ак кездемелерден бирдей төрт бурчтук формасында кесип даярдашкан. Бул жоолук калактын сыртынан салынат. Анын бир учу гана саймаланып кооздолот. Ошол кооздолгон жагы уруулардын өзгөчөлүгүнө жараша астына же артына түшүрүлүп салынат. Ал баш кийимге өзгөчө көрк берип турат. Ар бир жоолуктагы саймалар өзгөчөлүккө ээ. Жоолукка керектелген кездеме жумшак, үлбүрөк болгондуктан, ага түшүрүлүүчү саймаларга керектелген жиптер дагы ыраатталып тандалат. Саймалар көлөмдүү, жыш сайылгандыктан көзгө көркөм көрүнөт. Көчөттөрдүн айкын, ачык, көркөм берилгендигинен, кыргыздардын мыкты чеберчиликте сайма өнөрүн өздөштүргөндүгү байкалат. Чач кептеги саймалар майдаланып берилсе, дүрүя жоолугунда көлөмдүү берилет. Түшүрүлгөн саймалар жалпысынан өсүмдүктөр стили басымдуулук кылат. Мөмө берүүчү майда бадал түрүндөгү дарактын гүлдөрү, жалбырактары, мөмөсү даана көрүнөт. Саймасына керектелүүчү жиптер табигый түрдө алынган ыраңын жоготпогон кызыл, сары, жашыл түстө болгон [3, 56-6.]. Пула (пила курту) жипти колдо ийикке ийришип, чыйратып (чийлеп) анан түрдүү түскө бойошкон, боёктор ар кандай өсүмдүктөрдөн алынган. Жоолук саймалардан сырткары, күмүштөн жалпак, тегерек түрүндө жасалган кооздук, маржан шуру, майда күмүш тыйындар менен кооздолгон. Саймаланган бөлүгүнө гана

айланта кооздуктар бекилет. Этек бөлүгү шарттуу түрдө торчолордон бекитилип, түрдүү кооздуктагы чачылар төгүлөт. Биздин изилдөөлөрүбүздүн негизинде калак XVIII кылымдан XX кылымдын ортосуна чейин абдан өнүгүп, энелерибиз өз колдору менен жасашкан. Ошол мезгилдерде баш кийимге кызыгуу абдан күчтүү болуп, кызын турмушка узаткан ар бир эне өз колу менен даярдап, белек катары беришкени анык болду. Бул улуу мурасты сактоочулар Тажикстандын Мургаб жергесинде жашаган этникалык кыргыздар, Алай районунун Сары-Могол айылынын жана Чоң-Алай районунун байбичелери.

Бизде азыркы күндө ичкилик урууларына таандык болгон калактын 5 оромун изилденип, даярдалды. Алар: төөлөс, кыпчак, найман, кыдырша жана тейит урууларына таандык. Калак ороодогу жалпы эреже: кеп такыянын астынан жоолук салынат, оңдон солду көздөй оролот жана калак сөзсүз кыргак менен бекитилет.

Төөлөс калак. Бул калак негизинен ичкилик төөлөстүктөргө таандык. Оролуу ыкмасы: 26 метр каза (жука кездеме) алып аны үч бөлүккө тең бөлүп алабыз. Андан кийин кеп такыянын үстүнөн биринчи бөлүгүн (калактин түбү деп аталат) айландырып, эки-үч ороп токтотуп туруп, экинчисин алдына бир метр түшүрүп, калганын артына таштап, биринчи оромду ороп, бир аз калганда экинчи оромду маңдайына мүйүз сымал тоголоктоп, аны биринчи ором менен бекитебиз. Калактар негизинен чалуу ыкмасы менен оролот. Үчүнчү оромдон 30 см чалганга артка

ташталып, калганы маңдай жана арка жагын бириктирүү менен сегиз сыяктуу оролуп, артына бекитилет да, экинчи оромдун башталышында калтырылган бир метр ором барынын үстүнөн төбөгө кайчылаштырылып жабылып артына бекитилип байланат. Калактын сыртынан кыргак түндүк сымал тартылат. Дүрүя жоолукту салуу ыкмасы чачыларын артына келтирип, эки учун маңдай жагына, калактын жарымын жапкан өлчөмдө биринин үстүнө бирин жабып тегеректөө менен кооздолот. Бул ором Казакстанда жашаган Султан Тилектин айтуусу жана көрсөтүүсү менен жасалды.

Кыпчак калак. Кыпчак уруусунун аялдар баш кийими өзгөчөлүккө ээ. Бул Алай районуна таандык Сары-могол айылында жана Мургабдык кыргыздарда кездешет. Бул оромго 30 метр кездеме керектелет. 15 метрден кылып экиге бөлүп, аны узунунан бүктөп алабыз да оң жактан баштап орой баштайбыз. Төрт жолу тегеретип ороп, маңдайына эки жолу тоголоктоп туруп, үстүнөн 5 жолу ороп, артын да ушундай эле эки жолу тоголоктоп ороп, үстүнөн оромду 4 жолу кайталап, улам мүйүз сыяктуу чоңойто беребиз да, үстүн жабуу үчүн сегиз сыяктуу ороп бекитебиз. Ошондо калактын асты менен арты бирдей өлчөмдө сүйрү формада болот.

Дүрүя жоолукту салынууда жаш курактагылары жоолукту салынганда чекесин жаап тургандай кылып, эки учун бир катар ороп, артынан байлап далысына түшүрүп койгон. Улгайган байбичелер калактын сыртынан дүрүя жоолукту бош түрүндө жабып, чачысын астына түшүрүп коёт. Сары-Могол айылынын тургуну Нажимдинова Уулча эженин айтуусу жана көрсөтүүсү боюнча оролду.

Найман уруусуна таандык калак. Жыйырма метр кездеме керектелет. Ак кездемени төрткө бүктөп алып, алты жолу тегеретип ороп, маңдай тарабын тегеректеп алып үстүнөн оройбуз. Ушул ором артына да кайталанат. Маңдай жагы учтуу болбой чоң жайык болот. Оролуу ыкмасы тегерек болуп, майдайы бир аз чыгып, ага кооздолгон кыргак тагылып, үстүнөн дүрүя жоолук жабылып, жоолуктун чачы артка эки чекеси жаак тушуна келип учтары төбөсүнө бекитилет же жоолуктун чачысын артына келтирип, эки учун жанына түшүрүп, көкүрөк тушуна пүчүлүк кадап жаап жүрүшкөн. Дароот-Коргон айылынын тургуну Нишанова Зулпиян эженин айтуусу боюнча оролду.

Кыдырша уруусуна таандык калак. Жыйырма метр кездеме керектелет, он метрден кылып экиге бөлүп алып, аны узунунан төрткө бүктөп, оң жактан баштап 6 жолу ороп, маңдайын бир аз чыгарып, үстүнөн ором менен бастырып орой беребиз. Арты да ушундай оролот. Ушул көрүнүштү 5 жолу жасайбыз. Калактын төбөсүн жабууда маңдайынан артты көздөй төбөсүнөн түз жаап үстүн жабабыз. Дүрүя жоолуктун чачысын астына келтирүү менен жоолуктун учтарын астына түшүрүп койот. Сары-Могол айылынын тургуну Малабекова Нисахан эженин айтуусу жана көрсөтүүсү менен оролгон.

Тейит калак. Отуз метр кездеме керектелет. Он беш метрден экиге бөлүп алабыз да биринчи төрт жолу ороп, маңдайына чыгарып үч жолу ороп алып, калганын өзгөчө төбө тарабына оромду айлана сыяктуу тоголок формага келтирип, алты жолу кайталайбыз. Артын бир аз чыгарыбыз. Асты чоң формада чыгат. Дүрүя жоолуктун чачысын астына келтирип, эки учун артына бекитебиз. Термечикова Бүүнисанын көрсөтүүсү менен оролду.

Кызды көчүрүүдөгү баш кийимдин орду кандай болгонун Нишанова Зулпиян жана Кудайбергенова Пари энелерибиз айтып беришти. Кыргыздардын дагы бир өзгөчө салты – бул **кыз көчүрүү**. Элибиз кыз балага аяр мамиле кылып чоңойтуп келишкен. Ал кичинекей кезинен баштап, энеси ага сеп даярдай баштаган. Кызын турмушка узатып жаткан эненин өз колу менен саймалап жасаган кеп такыясы, дүрүя жоолугу кызын көчүргөндө кийгизилип, аялдар тарабынан калак оролгон. Мансабы бийик, оокат-аштуу

жердин кызын үй толо сеп даярдап, себини боз үйдүн ичине жыйып, септин үстүнө кызды чыгарганда кыздын башы түндүктөн чыккан. Кыздын башы түндүктөн чыкканын көргөн эл, ата-энесинин бардык керектелүүчү буюмдарын жетиштүү деңгээлде кызына бергенин билишкен. Кызды көчүргөндө кеп такыяны кийгизүүдө түштүк тарапта астынан салынган жоолукту «таштамай» деп аташкан. Аны кызды кайыңжурту биринчи көрүп барганда, кайың энеси алган. Андай кийин ар дайым ичинен жоолук салынышкан, анткени баш кийимди чечкенде ошол жоолук менен жүрө беришкен.

Кызды турмушка узатуудагы бир өзгөчөлүк, көчүргөндө атты кооздоп жасап, пиязы таардан дикак жаап, **үзөңгүлүк** деп үзөңгүнүн астынан 20-30 см болгон кездемеге сайма сайып, аягына чачы төгүп кооздоп, ага кызды мингизип көчүрүшкөн. Кыздын башына калак кийгизип, бетин **жүз жапкы** (чүмбөт) менен жаап атка мингизип, көчүрүшкөн. Жүз жапкы деген төрт бурчтук формасында болуп, 5 см чекеси саймаланган кездемеден, ортосу атайын токулган тордон болуп, кооздолуп жасалган. Болжол менен 20-30 см болгон. Жаңы келген келин казан аралаштыруу салтын жасаганда жүз жапкысын ачып аралаштырган, ал кыздын жүзүн жаап, аны качан кайыңжурту ачканга чейин жүзүн жаап турган.

Жүз жапкы (чүмбөт)

Чачбак (эшме)

Кеп такыялар

Дүрүя жоолук

Коротунду:

1. Кыргыз элинин улуттук кийимдеринин баалуулуктары, башка элдерге окшобогон өзгөчөлүктөрү, жашоодогу колдонуу маданияты аныкталды.

2. Улуттук баалуулуктардын бири болгон аялдардын бай кийимдин (калактин) маанилүүлүгү, аны кайрадан жандандыруу зарыл экени далилденди.

3. Кыргыздын салттуу маданиятын изилдөөдө оозеки жана жазма материалдарды топтоо

менен анализденип, тастыкталып жыйынтык чыгарылды.

Адабияттар:

1. Уикипедия - Режим доступа: www. .... Загл. с экрана.
2. Акматалиев А. Киргизское народное декоративно-прикладное искусство (на кыргызском языке) [Текст]. - Фрунзе, 1989.
3. Мусаев Ө.М., Таиров М.М., Таирова Х.Р. Мургабдык кыргыздардын келек баш кийими менен байланышкан ырым-жырымдары [Текст] / ОшМУнун жарчысы №705. - 2017.

Рецензент: д.филос.н. Ботоканова Г.Т.